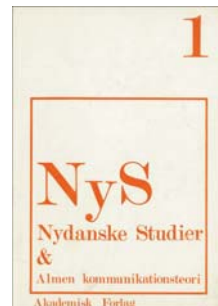

NyS

Titel:	Tegnet som led i sprogbeskrivelse
Forfatter:	Jesper Hermann
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 1, 1970, s. 50-54
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Tegnet som led i sprogbeskrivelse

*Jesper Hermann,
Sproglaboratoriet,
Kbh's Universitet.*

Med dette notat ønsker jeg at paapege en afstand mellem dansk sprogteori og dansk grammatisk beskrivelse. Det sker ikke for at vurdere nogen af delene, men fordi jeg længe har undret mig over de forskellige maader man har anskuet sprogbeskrivelse paa.

Notatet har den slagside at det især illustrerer teoriens syn. Det sker baade af hensyn til en eventuel diskussion som med dette emne maa blive teoretisk, og fordi den praktiske analyse sjældent rummer overvejelser der direkte kan tages til indtægt for en teoretisk stillingtagen.

Jeg tillader mig derfor at nøjes med et enkelt repræsentativt citat fra Aage Hansens beskrivelse af "MODERNE DANSK", 1967, bd 1 p 231:

"Med de nævnte undtagelser (= visse faste forbindelser af flere ord) er ordet betragtet i forhold til de større enheder den eneste der materialiter tilhører sprogsystemet... Og ordet er den første størrelse vi møder som samtidig er ét selvstændigt sprogtegn, d.v.s. en solidarisk enhed af et udtryk og et indhold, de tidligere var samlinger af sprogtegn, og den mindre, som vi kommer til, fonemet, er normalt del af et sprogtegn."

Dette citat rummer en afvisning af en af sprogteoriens hovedantagelser, selvom "Moderne Dansk" i en del andre synspunkter og terminologiske spørgsmaal knytter sig til Hjelmlevs ideer. (Paa dette sted hører to bemærkninger hjemme: 1) at der andetsteds i "Mod Dsk" er gjort rede for dette forhold til Hjelmlev, der er ingen modsigelser i dét, men spørgsmaalet der optager os her er ogsaa et andet: nemlig afstanden. 2) Naar Hjelmlev og Uldalls forskellige udkast til en sprogteori oven for og i det følgende betegnes "sprogteorien" sker det hverken i uvidenhed om andre teorier, eller i et ordmagisk forsøg, men alene af nemhedshensyn).

Den antagelse i sprogteorien det drejer sig om, har at gøre med forholdet mellem sprog og beskrivelse: fordi almindelige sprog ikke kan beskrives som bestaaende af eet plan (dette er antagelsen) følger at 'tegn' er uheldige som led i en sprogbeskrivelse. Det vil blive vist hvorfor dette følger, men inden citaterne kan en parafrase maaske fremhæve det væsentlige i dem.

Den del af sprogteorien som ikke er en teori om beskrivelse, men som beskæftiger sig med emnet for denne, "det saakaldte "naturlige"talesprog" (OSGp19), gaar ud fra at planerne i et dagligsprog ikke er konforme. D.v.s., at der ikke hersker et een-eentydigt forhold mellem størrelserne i de planer sprog hævdes at maatte analyseres i. Derfor kan sprog ikke beskrives

ved hjælp af enheder (tegn, ord) som søger at holde de non-konforme planer sammen under analysen ved paa een gang at repræsentere begge. (En beskrivelse som søger at tage hensyn til enheder, fordi de *opleves* at være til stede i sproget, og som derfor virker uigennemskydeligt rimelig, faar man naturligvis lettere øje paa hvis den faar sit særlige *ord* til karakteristik, lad os i forbifarten døbe den en FÆNOMENOLOGISK FEJLSLUTNING, jf om "rimelighed" Uldalls Outline p 30/35).

Den konsekvens at en analyse i tegn skulle være uberettiget, eller en fænomenologisk fejlslutning, har altsaa som afgørende forudsætning at antagelsen om nonkonformitet er "rigtig". Det kan ogsaa fortolkes som at være "frugtbar", i betydningen førende til mange analyser, og det vilde det være en overdrivelse at paastaa den har gjort. Naar den alligevel ikke behøver være forkert, er det fordi den dels forlanger at blive bedømt efter en anden maalestok (nemlig indre modsigelsesfrihed bl.a., se "Sprogteoriens formaal" OSG 15ff), og dels fordi den til foreliggende analyser med andre udgangspunkter vil stille følgende spørgsmaal (fra OSG 19): er de sammenlignelige med analyser af andre sprog? eller mindre pretentiøst, lader den ene beskrivelse at et omraade af dansk sig tvangsfrit forbinde med en anden beskrivelse af et andet omraade?? "lader sproget sig efter analysen paany syntetisk anskue som en helhed i liv og virkelighed?" (OSG p 19, forvansket).

Førend der kan findes en forklaring paa afstanden mellem teori og praksis maa teoriens postulat fremsættes med dens egne ord, OSG p 42:

"*l* i *for-sam-l-ing* er fra eet synspunkt (i een inddelingsoperation) et tegn, fra et andet synspunkt (i en anden inddelingsoperation) et fonem; de to synspunkter fører til erkendelse af to forskellige emner; man kan meget vel bibeholde den formulering at tegnet *l* indbefatter eet og kun eet fonem, men det er ikke det samme som at identificere tegnet med dette fonem; fonemet indgaar i andre forbindelser hvor det ikke er tegn (f.ex. i ordet *tal*)."

Umiddelbart herefter følger i den oprindelige udgave fra -43 et længe-re stykke om hvornaar analysen, fra at være i tegn, overgaar til at være i ikke-tegn. Denne trekvarte side er udeladt i den engelske udgave fra 1961 og er mig bekendt den eneste ændring af betydning udgaverne imellem og derfor betegnende for tegn-problemets centrale stilling; i den engelske udgave er nemlig følgende afsnit *indsat* efter ovenstaaende citat:

"Such considerations lead us to abandon the attempt to analyze into "signs", and we are led to recognize that a description in accordance with our principles must analyze content and expression separately with each of the two analyses eventually yielding a restricted number of entities, which are not necessarily susceptible of one-to-one matching with entities in the opposite plane." (Prol. p. 46)

Det som her hedder "to analyze into signs" maa skelnes fra det der side 45 beskrives som "at tage hensyn til tegnfunktionen": det første, som forkastes, indebærer nemlig at man i analysen betragter tegnene som selvstændige, forudgivne størrelser, hvorimod det andet blot siger at beskrivelsen maa kunne klare to planer. Det er vigtigt at bemærke at beskrivelsen med to planer *ikke* skal foretages, fordi man veed sprog betyder noget og samtidig kan høre det lyder af noget. Der indføres to planer kun fordi de er forskelligt strukturerede, altsaa formmæssigt forskellige, ikke fordi de henviser til to perceptuelt forskellige sider ved sprog (modsat hvis det var en fænomenologisk fejlslutning).

Dette udtrykkes præcisere side 99: "Forudsætningen for at det er nødvendigt at operere med to planer maa være at de to planer, naar de opstilles tentativt, ikke kan vises helt igennem at have samme struktur med en een-entydig relation mellem det ene plans funktiver og det andet plans funktiver. Vi vil udtrykke dette ved at sige at planerne ikke maa være indbyrdes *konforme*." Det hævdes på samme side, ud fra *induktiv erfaring*, at alle hidtil observerede dagligsprog maa beskrives med to non-konforme planer. Maaske vil dette ogsaa gælde andre strukturer end dagligsprog. Kravet om at beskrive sprog som biplane ikke-konforme systemer medfører bl.a. at man ad denne vej eentydigt og vilkaarligt kan afgrænse naturlige sprog fra sproglignende systemer (selvom denne operationelle bestemmelse ikke gør det ud for en definition af sprog, se hertil O.S.G. p. 94). Saadanne systemer kan fx være symbolsk logik, hvor det samme tegnudtryk inden for samme applikation af symbolsproget skal interpreteres med det samme tegnindhold. Homonymer er umulige i den slags sproglignende systemer.

Den her refererede udvidelse af tegnfunktionen faar interessante konsekvenser. Funktionen kan kun karakteriseres præcist mellem planerne som helheder betragtet. Eengang adskilte skal planerne analyseres hver for sig (omend med bestandigt gensidigt hensyn, for at identificering af størrelser kan finde sted). Vi kan herefter ikke gaa ud fra de enkelte tegn — analysen begynder jo med at se bort fra dem som saadanne. Inden for dette beskrivelsessystem lader det sig ikke gøre at faa "tegnene" som fremanalyserede størrelser. Vi kan naturligvis tale om dem som man altid har gjort, men det erfaringsmotiverede nonkonformitetspostulat indebærer at vi før en analyse *er* foretaget, ikke med identificerende sikkerhed kan tale om enkelte tegn. — De vil kunne syntetiseres paa basis af analysen, og vil efter al sandsynlighed ikke faa de udstrækninger vi saadan gaar og regner med.

Dette gælder kun for nonkonforme, biplane strukturer. Og nonkonformiteten er vi efter min opfattelse kun tvungne til at operere med for at klare identificeringsproblemet for størrelser i naturlige sprog. "Det afgø-

rende for om der foreligger et tegn eller ikke, er ikke om det er interpreteret, d.v.s. om der er tilordnet en indholdsmening. (- - -) Heri ligger der altså ingen forskel mellem f.ex. skakspillet og den rene algebra paa den ene side og f.ex. et dagligsprog paa den anden." (O.S.G. p. 99). De naturlige sprog frembyder imidlertid et størrelsesfastholdelsesproblem ukendt i symbolske algebraer, hvor "udtrykket" er signalement nok.

Den opfattelse, at tegnet ikke kan bruges som størrelse ved analysen af dagligsprog, videreføres i senere arbejder. I "La Stratification du Langage" betragtes tegnfunktionen som tilhørende *sprogbrugen*, den har slet ikke plads i sprogbygningen. (se især Hjelmlev 1959 p. 64). Uldall (1957) omtaler i sin indledning til teoriens formalisering ikke tegnbegrebet, men *gaar ud fra* non-konformiteten naar han p. 26 skriver at teorien fører til en opdeling af en tekst som sammensat af fire strata. (Det gør den nemlig fordi de er heterogene, "When the components of an object are heterogeneous, operations must be repeated as many times as may be necessary. This is the case, for example, when the object of the description is a language." "Outline, p. 26).

Man har derfor længe vidst, at tegnoppfattelsen kan være en kilde til problemer: "That the question of the indefinables of language description has traditionally been formed as a question of the nature of the language *sign*, as if the whole question was concerned with a certain quantity in language, can probably be explained by the fact that in the ordinary use of language there is a particularly flagrant, non-linguistic difference between the nature of the content substance and of the expression substance. In this way attention is focussed on the relation between expression and content, at the expense of the other quantities and relations within language... Linguistics would have had a far easier task if the question of the nature of language traditionally had been formulated e.g. as the question of the nature of the language sound or the nature of the letters of the alphabet,.. "(Spang-Hanssen 1954 p. 134f; oprindelig 1948). Derfor kan vi idag spørge: Har denne tankegang fundet nedslag i sprogbeskrivelserne?

Som antydet ovenfor er dette ikke tilfældet.

Det kan naturligvis have flere årsager. Og det er i sig selv ikke noget interessant spørgsmaal. Men det er spændende at spekulere paa, hvordan man *så* beskriver sprog, hvis der er ensformighed mellem planerne: da behøver man jo kun "det ene", og hele sprogbeskrivelsen lader sig efter behag anskue som en "udtryks" beskrivelse eller en "indhold"sbeskrivelse. Endvidere bliver det herefter hverken muligt eller ønskeligt at skille dagligsprog fra formelt logiske systemer.

Der skal ikke foregribes nogen argumentation her, men selvom der *er*

en fin logisk indeni dagligsprogene (se fx hos Zinkernagel, 1957), er det jo imod common sense at betragte sprog som en særlig indviklet form for logisk system. Hvis man gør det, bliver der maaske problemer med at vise at forskellige sprog faktisk er forskellige, eller rettere er det paa andet end accidentielle eller kuriøse maader. — (Til disse og lignende spørgsmaal kan der nok hentes forklaringer i transformationel grammatik, hvis holdning til semantik synes at afspejle et lige saa radikalt syn paa tegnet som det her refererede.)

En eventuel diskussion af ovenstaaende kan herefter især dreje sig om

- a) antagelsen, implicit ovenfor, om en forbindelse mellem grammatik og tegnbegreb
- b) den her skitserede opfattelse af tegnet (især det induktivt hævdede postulat om nonkonformitet i dagligsprog)
- c) om afstanden mellem sprogteori og grammatik skyldes den ene eller den anden af parterne, eller begge.

HENVISNINGER

Aa. Hansen: *Moderne Dansk* 1967

L. Hjelmlev: *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*,
optryk 1966

— : *Prolegomena to a theory of Language*,
1963

— : *Essais Linguistiques*, 1959

H. Spang-Hanssen: *Recent Theories om the Nature of
the Language sign*, 1954

H. J. Uldall: *Outline of Glossematics*, 1957

P. Zinkernagel: *Omverdensproblemet* 1957

Lars Henriksen og Hanne Lauridsen takkes for kritiske kommentarer.